

Høringsinnspill Riksantikvarens håndverksstrategi

Foreningen Fredet (FF) er en landsdekkende interesseforening som arbeider for å ivareta interessene til private eiere av eiendom som er fredet etter kulturminneloven, fornminneloven eller bygningsfredningsloven. Foreningen jobber for et bedre kulturminnevern for private eiere av fredet eiendom. Målet er å redusere konfliktnivået i kulturminnevernet og gjøre kulturminnemyndighetene til en naturlig samarbeidspartner for private eiere av fredede eiendommer.

Bakgrunn for strategien

Riksantikvaren (RA) er opptatt av at bevaringsstrategien for landbrukets kulturmiljø skal være et verktøy for en samlet innsats og et felles engasjement for å ta vare på prioriterte kulturmiljøer. Strategien skal også stimulere til langsiktig og god forvaltning av kulturmiljøer og landskap, med skjøtsel av arkeologiske og andre kulturminner, samt fortsatt bruk eller ny bruk av verneverdige bygninger og anlegg.

Landbrukets kulturminner og kulturmiljø er den største kulturminnekategorien i Norge. Med dette som bakteppe er FF derfor svært positiv til at landbruket er trukket frem som en av seks nye bevaringsstrategier.

Generelle kommentarer til strategien

FF har noen kommentarer til oppbygging og utarbeiding av strategien.

Vi savner større fokus på kunnskapsgrunnlag og kunnskapsbygging som del av arbeidet med ny strategi.

Mye av strategien bygger på to rapporter: NIKU rapport 101 og rapport fra landbruks og matdepartementet. Den første rapporten er fra 2020. Den siste fra 2013. Rapporten fra landbruks og matdepartementet viser også hvordan økonomien er avgjørende for at flere pilotprosjekter ikke ble realisert, uten at dette er problematisert av RA i strategien.

Selv om rapportene er viktige bidrag, er temaet for stort til at disse dekker et så stort og mangfoldig tema. FF mener derfor at flere fagmiljø burde ha vært involvert i arbeidet med utarbeiding av strategien. Dette gjelder både departement, direktorat og statsforvalteren, og ulike kompetansemiljø som NINA og NIKU m. fl.

FF har tidligere spilt inn at RA burde ha kontaktet et utvalg av eiere i arbeidet med strategien. Vi mener også at strategien i liten grad drøfter hvordan landbruket er strukturert og oppbygd i Norge og hvordan dette påvirker mulighetene for å ivareta landbrukets kulturminner. At dette ikke er fulgt opp svekker relevansen til strategien.

I tillegg burde det ha vært gjennomført flere evalueringer eller kartlegginger i utarbeiding i forkant av strategien. Her kan vi nevne:

- Landbruk pluss.
- UKL-ordningen
- Hva er status for freda bygg og anlegg i privat eie innenfor landbruket
- Hvordan fungerer skjøtsel av landbruksområder som er fredet etter kulturminneloven (§19 og §20).
- SMIL og RMP-midler: Fungerer ordningene etter hensikten. Er det mulig med tilpassinger og tettere kobling til strategien?

- Hvordan er kulturmiljøforvaltningen sin kompetanse på feltet og eventuelle tiltak for å øke kompetansen
- Enhetslåven. Her burde det vært en større utredning av konsekvenser, som finansiering, hva er de økonomiske konsekvensene (sikring og verdiskaping), hvordan skal forvaltningen finne et representativt utvalg verneverdige låver etc.

Slik strategien foreligger, er vi svært usikker i hvilken grad landbruksorganisasjonene og regional og statlig forvaltning vil ta hensyn til strategien.

Vi mener også at strategien i større grad bør skille mellom freda og verneverdige gårdsanlegg. Der sistnevnte kan ha et vern etter PBL, men hvor eier i stor grad står ganske fritt når det gjelder vedlikehold og skjøtsel, så legger fredninger store føringer på eierne sitt handlingsrom. Dette burde i større grad vært problematisert i strategien.

Økonomi

Selv om det ikke finnes en samlet oversikt, er det grunn til å tro at majoriteten av de freda bygg og anleggene i privat eie i Norge på en eller annen måte er knyttet til landbruket.

Bevaringsstrategiene skal bygge på føringene gitt i den siste stortingsmeldingen fra 2020, St. meld. nr. 16, Nye mål i kulturmiljøpolitikken.

Det er riktig, som Riksantikvaren påpeker, at landbruket gått gjennom en transformasjon, med store endringer i driftsopplegg og teknologisk utvikling, som også gjør at viktige kulturhistoriske elementer i kulturlandskapet kommer under press.

I dag er 129 200 landbrukseiendommer ute av drift. De siste 20 årene har antall aktive gårdsbruk i Norge blitt redusert med over 30 000 - fra 69 000 i 2000 til 37 000 gårdsbruk i dag. Skjer nedleggingen i samme tempo framover vil Norge i 2050 ha i underkant av 20 000 aktive gårdsbruk.

Vi savner at strategien i større grad anerkjenner at landbrukssektoren har store økonomiske utfordringer og at dette har konsekvenser for drift og vedlikehold.

Den dårlige økonomiske utviklingen i næringen påvirker naturligvis også eierne sine muligheter til å ivareta og utvikle freda gårdsbruk. FF påpekte i innspill til disposisjon for strategien at vi savnet konkrete vurderinger av økonomiske behov og utfordringer i strategien. Dette savner vi fremdeles i strategien. Dette gjelder særlig eksisterende fredede bygg og anlegg innenfor landbruket, som allerede er underlagt strenge restriksjoner. Vi er også usikker på hvordan RA vil finansiere et løft for enhetslåvene og er bekymret for at dette vil ta ressurser og fokus vekk fra freda bygg og anlegg.

Skal strategien se bevaring, bruk og utvikling i sammenheng, er det nødvendig med gjennomgang av eksisterende ordninger (SMIL, RMP og midler Innovasjon Norge disponerer), samt eventuelle koblinger til midler som f.eks. Miljødirektoratet disponerer. Det vil også være nødvendig med friske, øremerka, midler om strategien skal bli vellykka. Dette burde i større grad ha vært framhevd i strategien.

I dette ligger det også at FF savner en vurdering eller diskusjon om hvordan den nye strategien skal forholde seg til det enstemmige Stortingsvedtaket våren 2020 i forbindelse med behandlingen av Kulturmiljømeldinga:

«Stortinget vedtok å be regjeringen fremme forslag om hvordan staten kan stimulere private eiere av kulturminner til jevnt, godt vedlikehold gjennom skatte- og avgiftsinsentiver.»

FF mener at landbrukets kulturmiljøer er svært relevant i en slik diskusjon. Her vil vise til at freda eiendommer i aktiv drift får momsrefusjon på driftsbygninger, men ikke våningshus og bygg som ikke er regnet som del av landbruksdriften.

Det er svært viktig at strategien er bevist på dette slik at eiere ikke opplever å få flere plikter gjennom den nye strategien. Strategien må tvert imot ha som målsetning å forenkle og tilføre ressurser til eierne i deres arbeid med å bevare og istandsette freda gårdsanlegg.

FF savner også kobling til jordbrukspolitikken i strategien. Særlig normeringskravet som ble introdusert i de siste jordbruksforhandlingene er viktig for mange eiere. Her viser FF til uttalelsen til landbruks- og matminister Pollestad:

«Noen driver gård fordi de ønsker å tjene penger, andre driver gård av andre formål. Enten de ønsker å bo på gård, liker å drive med plante- eller husdyrproduksjon eller fordi gården er utgangspunkt for annen næring.»

FF vil her understreke at freda kulturmiljø i landbruket er pålagt en rekke begrensninger i driften som gjør at eierne aldri kan drive like rasjonelt som vanlige landbrukseiendommer.

Et konkret innspill er at RA i strategien jobber for at freda landbrukseiendommer i aktiv drift får 20% påslag på landbrukstilskuddene, som kompensasjon for strenge reguleringer av drifta (jf. normeringskravet).

Deltema 1 – Bygninger i jordbruket

RA er opptatt at av å tenke alternativ bruk, som tilrettelegging for arrangement, kurs og andre aktiviteter. FF er ikke uenig at dette kan være aktuelt for mange bygg, men vil likevel fremheve at den viktigste måten å bevare og bruke driftsbygninger er å sikre rammevilkår som gjør at gården fremdeles er i aktiv drift. Det er dette som sikrer et aktivt og levende kulturlandskap.

Deltema 2 – Jordbrukslandskapet

I tråd med tradisjonell kulturminnefredningspraksis har fokus tradisjonelt vært på bygningene i landbruket, mens omgivelsene har fått rolla som kulisser, uten spesielle, selvstendige verdier. Dette er ikke unikt for Norge, også i europeisk kontekst blir det etterlyst en bedre integrering mellom natur- og kulturomsyn i kulturlandskapet. Selv UNESCO har blitt kritisert for manglende samspill mellom biodiversitetsomsyn og kulturminneomsyn.

Strategien slik den er nå viderefører på mange måter dette tradisjonelle fokuset.

FF mener at det er viktig at forvaltninga klarer å løfte blikket i arbeidet med strategi for landbruket sine kulturmiljø. Vi savner et tydeligere søkelys på hvordan strategien kan ta et større samfunnsansvar utover rene, tradisjonelle, verneverdier. FF tror det vil være lettere å få gjennomslag for strategien ellers i samfunnslivet om dette kommer bedre fram i strategien. Økosystemtjenester kunne ha vært et godt utgangspunkt for en slik diskusjon.

FF registrerer at det er foreslått en rekke mulige innstramminger, som for eksempel pløying og tråkkeskader på innmark i strategien. Her forventer FF at strategien også diskuterer i økonomiske kompensasjonsordninger om dette er aktuelt.

RA er under avsnittet «Opplevelse og engasjement» opptatt av å legge til rette for at frivillige kan delta i istandsettings- og skjøtselstiltak, i samarbeid med eiere

FF vil understreke at landbruk er ikke hobbybruk for mange eiere. Mange er profesjonelle bønder, som ikke kan drive på dugnad. Ofte vil det også være krevende å slippe frivillige til i driften, blant annet må deltakerne ha ulykkesforsikring.

FF vil her fremheve at det næringen trenger er forutsigbarhet og økonomiske tilskuddsordninger for skjøtsel av freda jordbrukslandskap. I dag er det et stort problem at eiere av §19 fredninger er begrenset til å kunne søke post 71. Denne ordningen er underfinansiert og eierne må kjempe om tilskudd. I tillegg er skjøtsel av kulturlandskap et varig arbeid som trenger stabile tilskuddsordninger, ikke prosjektbaserte som post 71.

Konkret ber FF om en egen tilskuddsordning for skjøtsel av kulturlandskap. Her viser vi også til at diskusjonen om tilskudd til offentlige museer og institusjoner over post 71 (jf. Havråtunet og Lyngheisenteret på Lygra), viser at det må etableres nye tilskuddsordninger med skjøtsel av kulturlandskapet som tema.

Deltema 3 - Kulturmiljø i skogen

FF mener skogbrukets kulturhistorie og skog som ressurs er et viktig tema og er fornøyd med at dette er løftet frem i strategien. Skogbruksnæringen har naturligvis mye og viktig kunnskap om bruk av skog, bruksområder og den historisk bruk av utmarken. I arbeidet med sirkulærøkonomi er det de er viktig å se på næringen som en ressurs. Her savner FF en tettere kobling til RA sin håndverksstrategi for dette deltemaet.

Samtidig mener vi at utfordringsbildet i strategien er for snever. Primærnæringene er i dag i press fra mange kanter. Utmarka er truet av mange andre sektorer. Endret arealbruk og nedbygging av utmark er trolig større trussel enn skogsdrift, som bidrar til å opprettholde en næring og bruk av utmark som kjennetegner Norge over flere hundre år.

Vi er kjent med at andre aktører tidligere har spilt inn friluftsliv som eksempel under dette deltemaet. Andre eksempler er ulike former for kraftutbygging og utvikling av næringsområder (det grønne skiftet). Dette er arealbruk som har mye større og langvarige konsekvenser for utmark og utmarkens kulturminner enn skognæringen. FF mener derfor dette burde ha vært problematisert i større grad i strategien.

FF ønsker RA lykke til med arbeidet med ny bevaringsstrategi for landbrukets kulturmiljø.

Foreningen Fredet

for styret

Sjur Agdestein

Styreleder

Christoffer Knagenhjelm

Styremedlem